

**СУТНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ДІЯЛЬНОСТІ
ПРИВАТНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Аналізуються адміністративно-правові засади діяльності приватних підприємств, визначається їх сутність, особливості та значення.

Ключові слова: адміністративно-правові засади, приватні підприємства, принципи діяльності.

Постановка проблеми. В приватному підприємстві закладений великий потенціал, який є рушійною силою для здійснення вдалих та результативних економічних реформ. Розвиток приватного підприємства можливий лише при створенні в суспільстві та державі сприятливого середовища для його існування та прогресу. Під «сприятливим середовищем» ми розуміємо підтримку розвитку приватного підприємства на національному рівні, формування позитивного ставлення до нього в суспільстві, високий рівень підприємницької культури, а також стабільність економічної та правової системи тощо. Адже приватне підприємство посідає особливе місце в економічній системі та відіграє важливу роль не тільки в підвищенні зайнятості населення, а й в забезпеченні економічної стабільності та інноваційного зростання.

Мета статті є удосконалення адміністративно-правових засад діяльності приватних підприємств, визначення їх сутності, значення та особливостей. Для досягнення зазначеної мети необхідно звернутись до наукових праць видатних вчених, які досліджували проблематику правового статусу приватних підприємств, проаналізувати думки науковців з приводу сутності поняття «адміністративно-правові засади». На основі системного аналізу спеціалізованої літератури визначити, яке значення мають адміністративно-правові засади при здійсненні діяльності приватних підприємств та реалізації їхніх завдань.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день в Україні приватні підприємства становлять значну частину господарюючих суб'єктів, заснованих на приватній власності фізичних та юридичних осіб. Приватні підприємства – це одна із форм господарювання, яка є зручною з багатьох точок зору: в першу чергу, через відсутність вимог щодо мінімального розміру статутного фонду, а також через можливість здійснення одноосібного керівництва і управління такою юридичною особою, адже законодавство не містить вимог щодо обов'язкового створення в приватному підприємстві виконавчого та

інших органів, як це вимагається, наприклад, в товаристві з обмеженою відповідальністю. Приватні підприємства надто мобільні, гнучкі, швидко пристосовуються до вимог ринку. Вони є тим плідним ґрунтом, на якому зростає середній і великий бізнес. Тому в багатьох країнах, у тому числі і в Україні, розвиток приватного бізнесу регулюється законодавчими актами.

Враховуючи важливість та значущість приватних підприємств як суб'єктів господарювання, на законодавчому рівні повинні здійснюватись позитивні зміни з метою вдосконалення їхньої діяльності. Одним з аспектів цього є розробка питання правових засад діяльності приватних підприємств, оскільки саме вони визначають форми та способи здійснення їхньої діяльності. Отже, можна відмітити, що подальше теоретичне дослідження та практичне опрацювання питань адміністративно-правових засад діяльності приватних підприємств, розкриття особливостей їх реалізації сприятиме належному їх вивченню та з'ясуванню правового статусу підприємства, адже основною метою є забезпечення належного дієвого законодавчого механізму здійснення підприємницької діяльності.

Говорячи про правові засади діяльності приватних підприємств, слід відзначити, що вони спрямовані на визначення їхнього статусу, який реалізується ними в межах відповідних адміністративно-правових відносин. Отже, попередньо можна вести мову про те, що адміністративно-правові засади є засобом визначення (закріплення) правових параметрів (підстав, меж, способу) діяльності приватного підприємства, які характеризують його як суб'єкта адміністративного права, суб'єкта адміністративно-правових відносин.

Як було зазначено вище, адміністративно-правові засади діяльності приватного підприємства є відображенням його правового статусу. Тому доцільно навести характеристику існування цих засад, адже вони повинні мати певні форми свого існування. Саме вони і утворюють певну систему правового закріплення адміністративно-правових засад діяльності приватних підпри-

емств. Таким чином, за своєю сутністю адміністративно-правові засади діяльності приватних підприємств втілюються у відповідних правових нормах, які і визначають їхнє правове становище. Так, проблема правового становища приватних підприємств в Україні розглядалася в працях багатьох дослідників, а саме: Ю. Алексєєвої, М. Ісакова, В. Кравчука, І. Кучеренка, Л. Ніколаєвої, В. Хахуліна. І як відомо з положень теорії держави та права, правові норм знаходять своє закріплення в нормативно-правових актах, де співвідношення статті закону і норми є співвідношенням форми і змісту, а законодавство – це зовнішня форма життя права, бо воно надає нормам права формальну визначеність [1, с. 216-217]. Так, адміністративно-правові засади діяльності приватних підприємств безпосереднє своє вираження та закріплення знаходять у нормативно-правових актах, які і регламентують їхню діяльність.

Так, коли мова йде про їх сукупність, в юридичній науці використовується термін «законодавство», під яким розуміють систему нормативно-правових актів, яка заснована на принципах субординації і координації її структурних компонентів, і якій притаманні єдність та внутрішня узгодженість [2, 143-144]. З цього приводу відмічено, що тлумачення поняття «законодавство» як усіх нормативно-правових актів держави, дає підстави для виділення двох підходів до його розуміння – широкого (всі разом взяті нормативні акти, що і складають систему законодавства), і вузького (система законів держави) [3, с. 220]. Однак погодимось з О.Ф. Скакун, що включення в обсяг цього поняття всіх нормативно-правових актів держави істотно знижує значимість власне закону, що відбувалося за рахунок «обростання» його підзаконними (відомчими) актами, наслідком чого є те, що значення закону як основи законності і правопорядку в державі нівелювалося [4, с. 249]. Дана ситуація провокує та спричиняє загрозу незавершеності процесу становлення та реформування законодавства України, де окремим напрямком його вдосконалення слід визнати підвищення ролі та значення закону.

Для вирішення питання про склад системи, в якій знаходять своє закріплення адміністративно-правові засади діяльності приватних підприємств слід встановити обсяг поняття «законодавство». У цьому контексті звернемо увагу на точку зору, яка знайшла своє відображення в рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу зако-

нів про працю України (справа про тлумачення терміна «законодавство») від 09.07.1998 року № 12-рп/98. Так, результатом розгляду конституційного звернення став висновок Конституційного Суду України, що термін «законодавство» треба розуміти так, що ним охоплюються закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень та відповідно до Конституції України і законів України. Відповідно, роль інших нормативно-правових актів полягає в конкретизації та деталізації законодавчих розпоряджень, але в жодному разі не «удосконалення», «зміні» законів [5, с. 334]. Отже, законодавство становить чітко визначену ієрархічну систему, яка побудована на принципі підпорядкування та відповідності правового акта нижчої юридичної сили нормативно-правовому акту вищої юридичної сили.

Із проголошенням незалежності України, Верховна Рада прийняла низку життєво необхідних нормативних актів, які визначали основні засади функціонування та розвитку держави, загальні правові, економічні та соціальні засади здійснення підприємницької діяльності (підприємництва) громадянами та юридичними особами на території України.

Основні положення та норми-принципи, які становлять підґрунтя для здійснення приватними підприємствами своєї діяльності, закріплені на конституційному рівні. Найважливішим моментом конституційних основ адміністративно-правових відносин підприємницької діяльності є принцип, відповідно до якого органи державної влади і органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі та в межах повноважень і у спосіб, передбачений Конституцією та чинними законами України. Такі повноваження впливають із самої суті правової держави і принципу верховенства права: право повинне домінувати над органами влади, не допускати можливості свавілля з боку останніх, забезпечувати можливість контролю громадського суспільства за державною діяльністю, в тому числі за здійсненням публічно-владних повноважень у сфері підприємництва [6, с. 47-48]. Таким чином, у цьому випадку ми повинні керуватися принципом: «можна лише те, що дозволено законом». Адже, саме цей принцип лежить в основі публічно-правових засад забезпечення підприємницької діяльності. Таким чи-

ном, органи державної влади та місцевого самоврядування, які відповідно здійснюють адміністративно-правове регулювання підприємницької діяльності, мають право лише на ті дії, методи та форми впливу на суб'єктів підприємницької діяльності, які, безпосередньо зосередженні в законі та визначають їх правовий статус.

Закони України, що надають органам державної влади та місцевого самоврядування право здійснювати публічно-владні повноваження у сфері підприємницької діяльності, наприклад, право здійснювати ліцензування, державну реєстрацію, патентування, тощо тим самим, визначають їх правоздатність та дієздатність, а отже і правовий статус. Так, до цієї групи, наприклад, входять Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про державну податкову службу в Україні», «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні» та інші. Правовий статус багатьох державних органів також визначається підзаконними нормативно-правовими актами.

Крім того, до цього блоку можемо віднести і закони, що містять положення, які закріплюють певні особливості адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності держави, та спрямовані на правове регулювання власне підприємницьких відносин. Наприклад, Закони України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців», «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», «Про захист економічної конкуренції», «Про ціни і ціноутворення», «Про інвестиційну діяльність», «Про захист права споживачів», «Про державну підтримку малого підприємництва», Податковий кодекс України тощо.

Також до адміністративно-правових засад діяльності приватних підприємств можемо віднести підзаконні нормативно-правові акти, які здійснюють деталізацію чинних законів. Вони приймаються Президентом України, Кабінетом Міністрів України та іншими центральними органами виконавчої влади. Наприклад, Укази Президента України «Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності», «Про стимулювання розвитку підприємницької діяльності в умовах світової фінансової кризи», «Про лібералізацію підприємницької діяльності та державну підтримку підприємництва», а також Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку координації проведення планових виїзних перевірок органами виконавчої влади, уповноваженими здійснювати контроль за нарахуванням і сплатою податків та зборів» від 27 грудня 2010 року.

Регулювання діяльності приватних підприємств до грудня 2010 року здійснював Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва, створений 29 липня 1997 року Указом Президента України. До його завдань входили: аналіз стану розвитку підприємства, розробка пропозицій, спрямованих на вдосконалення системи та механізму фінансово-кредитної підтримки підприємництва; розробка пропозицій щодо ефективного використання бюджетних коштів для фінансування заходів з підтримки і розвитку підприємства та інше [7]. Тобто цей центральний орган виконавчої влади забезпечував формування та реалізацію єдиної державної регуляторної політики у сфері підприємницької діяльності і здійснював координацію регуляторної діяльності органів державної влади. Він в свою чергу видав такі накази, як, наприклад, «Про затвердження Типового положення про координаційну раду (комітет, комісію) з питань розвитку підприємництва при місцевих органах виконавчої влади».

Указом Президента України від 09.12.2010 № 1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» цей комітет скасовано, а його завдання покладено на відділ розвитку підприємства у складі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [9], який в свою чергу видав Наказ «Про затвердження Положення про державного адміністратора і порядок його взаємодії з регіональними, місцевими дозвільними органами та суб'єктами господарювання» № 28 від 12.01.2012 року.

Підсумовуючи вищевикладене, робимо висновок про те, що на сьогоднішній день існує значний нормативно-правовий масив, який є тією базою, адміністративно-правовими засадами для нормального функціонування та здійснення діяльності приватного підприємства. На його основі здійснюється регулювання суспільних відносин, що виникають між приватними підприємствами та органами державної влади з приводу здійснення як регуляторної політики, так і їх державної підтримки. Але, на жаль, не все так досконало, як здавалося. Адже, на нашу думку не має чіткої регламентації порядку здійснення приватним підприємством своєї діяльності, тому, буде доречним внести зміни до Цивільного кодексу, та доповнити главу 8 розділу II книги першої Цивільного кодексу України параграфом «Приватні підприємства» - нормами, які б детальніше на законодавчому рівні закріпили порядок створення, формування статутного фонду,

функціонування та припинення діяльності приватного підприємства.

Отже, незважаючи на значну кількість нормативних актів у сфері підприємницької діяльності, все ж таки, правове становище приватних підприємств, які є зручною формою господарювання, потребує чіткої законодавчої регламентації з метою уникнення багатьох проблем, викликаних відсутністю належної законодавчої бази, яка б в повній мірі забезпечувала їхнє нормальне функціонування.

Уявляється доцільним розглянути адміністративно-правові засади в іншому ракурсі. Так, в правовій науці під поняттям адміністративно-правові засади розуміють ще й основи, принципи, які являють собою вихідні ідеї та провідні напрями, котрі становлять фундамент системи ідей, положень про приватні підприємства, визначають весь комплекс суспільних відносин, що виникають у процесі організації і діяльності приватних підприємств. Досліджуючи питання співвідношення термінів «засади» і «принципи», деякі вчені вважають, що дані поняття не можна ототожнювати. Але ми притримуємось іншої думки, адже в науковій літературі немає однозначного підходу до визначення цих понять. Тільки шляхом їхнього системного аналізу, можемо стверджувати, що за лексичним значенням «принципи» та «засади» є дуже близькими (так під «засадами» розуміють основу світогляду, принцип, вихідне положення, правило поведінки), а етимологічно вони ідентичні. З наведеного вище визначення ми бачимо, що «засади» як категорія ширша за своїм змістом і включає в себе таке поняття як «принципи».

Отже, ще однією важливою складовою адміністративно-правових засад є принципи, які лежать в основі діяльності приватних підприємств. Перш за все, необхідно зупинитися на визначенні терміну «принцип». Під принципом (від лат. *principium* – основа, начало, засада) за загальнонауковим змістом прийнято розуміти основні начала, на яких побудовано що-небудь: точка зору, теорія, правило поведінки, система тощо [9, с. 1072]. За С.І. Ожеговим «принцип – основне, вихідне положення будь-якої теорії, вчення, науки» [10, с. 515]. Принципи прийнято визначати як вихідні положення та ідеї, що характеризують об'єктивні закономірності розвитку держави та суспільства.

У ст. 44 Господарського кодексу України визначені загальні принципи підприємницької діяльності. До них належать: 1) самостійне формування програми діяльності, вибір постачаль-

ників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону; 2) вільний найм працівників. Цей принцип обмежується положеннями спеціального законодавства про зайнятість населення, а саме Законом України «Про зайнятість населення» [11], де зазначено, що для працевлаштування іноземцям та особам без громадянства необхідно отримати дозвіл у державній службі зайнятості; 3) вільне розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом. На практиці цей принцип суттєво обмежується шляхом встановлення правил щодо цільового використання коштів суб'єкта підприємницької діяльності – юридичної особи, обмежень на проведення операцій у готівкових коштах; 4) самостійного здійснення зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд. Цей принцип обмежується, зокрема, положеннями Закону України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23 вересня 1994 року зі змінами та доповненнями [12], ст. 1 якого встановлює правила щодо обов'язкового зарахування на їх валютні рахунки в уповноважених банках виручки резидентів у іноземній валюті у терміни виплати заборгованостей, зазначених в контрактах, але не пізніше 180 календарних днів з дати митного оформлення (виписки виїзної вантажної митної декларації) продукції, що експортується. Також, можемо доповнити принципом залучення на добровільних засадах до здійснення підприємницької діяльності майна та коштів юридичних осіб і громадян.

Але, на жаль, положення Господарського кодексу, не закріпили принципи, які лежать в основі діяльності приватних підприємств. Тому, здійснивши аналіз правового становища приватного підприємства та особливості організації та здійснення його діяльності, можемо виокремити ряд таких принципів: 1) самоокупність, що передбачає покриття витрат на просте відтворення виробництва за рахунок отриманих доходів. Погашення залучених кредитів і сплата процентів здійснюється за рахунок отриманих доходів чи відповідного матеріального забезпечення позичок. Принцип самоокупності означає, що фінансова діяльність підприємства ґрунтується на такому вкладенні коштів, яке обов'язково має окупитись, тобто забезпечується стабільний кругоо-

біг фінансових ресурсів; 2) прибутковість, яка є логічним продовженням принципу самоокупності, означає, що отримані доходи мають не тільки покрити проведені витрати, а й сформувати прибуток. Прибуток відіграє надзвичайно важливу роль. По-перше, це мета підприємницької діяльності, чистий дохід власників підприємства. По-друге, це критерій ефективності діяльності підприємства. Також, прибуток відіграє важливу стимулюючу роль для підприємства, націлюючи його на максимізацію доходів і мінімізацію витрат; 3) самофінансування - обов'язкова умова успішної господарської діяльності підприємств в умовах ринкової економіки. Цей принцип передбачає фінансове забезпечення розширеного відтворення виробництва на підприємствах за рахунок власних грошових ресурсів [13]. Він базується на повній окупності витрат по виробництву продукції і поширенню виробничо-технічної бази підприємства та означає, що кожне підприємство покриває свої поточні і капітальні витрати за рахунок власних джерел. При тимчасовій недостатності в коштах потреба в них може забезпечуватися за рахунок короткострокових позичок банку і комерційного кредиту, якщо мова йде про поточні витрати, і довгострокові банківські кредити, використовувані на капітальні вкладення; 4) самозабезпечення; 5) матеріальна зацікавленість; 6) економічна відповідальність приватних підприємств - система правил, встановлених державою для приватних підприємств, органів державного управління та місцевого самоврядування з метою узгодження їх інтересів, у тому числі і через відшкодування заподіяних збитків тощо. Економічна відповідальність регламентована чинним законодавством України, що передбачає й використання як крайнього заходу, процедури банкрутства підприємств та задоволення за рахунок вартості їх майна претензій кредиторів; 7) господарська самостійність у межах чинного законодавства і контроль державних органів за його дотриманням.

Висновок. Отже, приватне підприємство є основним інструментом прогресу, що приносить прибуток, воно є продуктом еволюції, проб та помилок. Сприятливі соціальні умови сприяють його розвитку, цінностями якого була свобода особистості і недоторканість приватної власності. У цих умовах приватне підприємство виникло як найбільший винахід інтелекту людини, як двигун прогресивного розвитку економіки. А його адміністративно-правові засади є тим нормативним масивом, основою, на якій ґрунтується підприємницька діяльність, розкривається сут-

ність приватного підприємства та урегульовуються відносини з державними органами влади з приводу надання публічних послуг, державної підтримки, здійснення регуляторної та контрольно-наглядової діяльності. Таким чином, зазначаємо, що адміністративно-правові засади відіграють значну роль в процесі розвитку, удосконалення та полегшення діяльності приватних підприємств, яка впорядковується нормами різних галузей законодавства, визначальне місце серед яких займає адміністративне.

Список літератури

1. Черданцев А. Ф. Теория государства и права: учебник для вузов / А. Ф. Черданцев. – М. : Юрайт, 2000. – 432 с.
2. Волинка К. Г. Теорія держави і права: навч. посіб / К. Г. Волинка. К. : МАУП, 2003. – 240 с.
3. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. / [А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та інші]; За ред. В. В. Копейчикова. – Стер. вид. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 320 с.
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / пер. з рос. / О. Ф. Скакун. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.
5. Теория государства и права : учебник / Под ред. А. С. Пиголкина. – М. : Юрайт-Издат, 2005. – 613 с.
6. Ковальова М. В. Адміністративно-правові режими підприємницької діяльності в Україні : дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Харківський національний ун-т внутрішніх справ. — Х., 2007. — 197 с.
7. Положення про Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва : Указ Президента України від 25 травня 2000 року N 721/2000. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refine.org.ua/pageid-3599-2.html>.
8. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 9 грудня 2010 року N 1085/2010 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua
9. Советский энциклопедический словарь / под ред. А. М. Прохорова. – М. : Сов. энциклопедия, 1980. – 1600 с.
10. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М.: Русский язык. – 1985. – 796 с.
11. Про зайнятість населення : Закон України від 1 березня 1991 року № 803-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. - N 14. - ст.170

12. Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті : Закон України від 23 вересня 1994 року № 185/95 // Відомості Верховної Ради України. – 1994. - N 40. - ст.364

13. Лайко П. А. Фінанси підприємств: Підручник для студ. вузів / П. А. Лайко, М. В. Мних. – К. : Знання України, 2004. – 428 с.

Стаття надійшла до редколегії 31 серпня 2012 року.

Рекомендована до опублікування у "Віснику відповідальним секретарем Р.О. Гаврилюк.

S.Yu. Lyubimova

ESSENCE OF ADMINISTRATIVE-LEGAL FUNDAMENTALS OF PRIVATE ENTERPRISES ACTIVITY

Summary

The paper investigates administrative and legal principles of private enterprise, analyzes their nature, characteristics and values.

Keywords: administrative and legal principles of private enterprise, principles of action.

С.Ю. Любимова

СУЩНОСТЬ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВЫХ ОСНОВ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЧАСТНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация

Анализируются административно-правовые основы деятельности частных предприятий, определяется их сущность, особенности и значение.

Ключевые слова: административно-правовые основы, частные предприятия, принципы деятельности.